

Utviklingen av «levelige» steder – på hvilken måte kan sosio- kulturelle stedsanalyser bidra?

Michael 2006;3:193–205.

Sammendrag

Gjennom sosiokulturelle stedsanalyser flyttes søkelyset fra de fysiske strukturene på et sted til det sosiale og kulturelle mangfoldet. I dette perspektivet betraktes ikke steder som noe objektivt og avgrensbart, men som en sosial konstruksjon. Steder konstrueres ut fra ulike forestillinger og representasjoner som dannes på grunnlag av ulike erfaringer og interesser. Å analysere steder på denne måten innebærer å forsøke å forstå hvordan ulike individer og grupper erfarer og forholder seg til steder. Hvilken mening gir stedet for dem, og hvordan kommuniseres disse meningsdannelsene? Hvilke representasjoner får plass, og hvilke blir dominerende på bekostning av andre? Denne kunnskapen er viktig fordi steder i økende grad preges av mangfold, mobilitet og endring, samtidig som stedsutviklingen involverer flere aktører og dermed blir mer uoversiktlig. Sosiokulturelle stedsanalyser kan bidra til å bedre kunnskapsgrunnlaget for en stedsplanlegging som tar hensyn til levekår og livskvalitet, samtidig som den er mer sosialt inkluderende.

Steder som samfunnsfaktor og objekter for studier og planlegging

Stikk i strid med det flere samfunnsforskere hevdet for et par tiår siden, har ikke globalisering, teknologisk utvikling, økt mobilitet og framveksten av nettverkssamfunnet ført til at steder har mistet sin betydning, eller at mennesker knyttes sammen helt uavhengig av avstander og geografisk tilhørighet. Globaliseringen og dens drivkrefter endrer riktignok særlig noen steder, og menneskers forhold til steder er helt klart endret. Men sosiale relasjoner manifesteres fortsatt på steder, og det er fortsatt slik at aktiviteter, virksomheter og strukturer fortettes i tid og rom. Dessuten er det egentlig ikke noe nytt at steder kan være preget av åpenhet og endring, men mange av dagens steder er nok mer preget av endringsdynamikk og mangfold enn tidligere tiders steder. For eksempel bidrar økt flytteaktivitet og

migrasjon til endringer som tidligere bare var travle handels- og havnebyer forunt. Men det innebærer også at noen steder blir «forbigått» og dermed ikke i samme grad blir gjenstand for endringsprosesser.

Dette sosiokulturelle mangfoldet skaper diversitet, samtidig som enkelte kulturer og kulturuttrykk bres over store områder, danner hybrider og homogeniseres. Dagens steder preges av både globale og gjerne kommersielle kulturuttrykk, slike som for eksempel «McDonalds» og «Starbucks» representerer. Men det finnes også lokale kulturer og «motkrefter» der stedets historie, for eksempel representert ved byggeskikk eller næringsliv, blir viktig. I tillegg stilles krav til at stedsutvikling og -planlegging skal ta hensyn til ulike kulturer, være demokratisk og preget av «gjennomsiktighet», noe som kan være vanskelig å få til når stadig flere beslutninger tas av offentlig-private allianser og gjennom samarbeidsavtaler mellom forholdsvis få aktører.

Disse utviklingstrekkene representerer en utfordring for dem som skal følge med på og planlegge steders utvikling, og som gjennom det såkalte planleggingssystemet skal ivareta stedsbefolkningens livskvalitet og helse. Dessuten er de planleggingsverktøy og metoder som planleggerne rår over, ikke er de beste for å håndtere denne utfordringen.

Dette er bakgrunnen for at det rundt årtusenskiftet ble tatt et initiativ til å utvikle en form for stedsanalyse som tar høyde for disse utviklingstrekkene. Samtidig skal den gjøre stedsutviklingen og stedsplanleggingen mer sosialt inkluderende. Hensikten har vært å komme fram til en metodologi som kan fange opp den sosiale og kulturelle mangfoldigheten som preger mange steder, og undersøke dens betydning for steders utvikling. Dette innebærer å bidra til en større åpenhet om steders utvikling, avdekke ulike interesser og trekke inn ulike aktører.

Sosiokulturelle stedsanalyser skal være et alternativ til lukkede planleggingsprosesser, dominert av få aktører, og til «strømlinjeformede» planer, preget av dominerende fagdiskurser. I denne artikkelen vil jeg presentere dette teoretiske perspektivet, som har sine røtter i nyere samfunnsgeografisk teoriutvikling, og skissere den metodologiske tilnærmingen som denne typen analyser innebærer.

Framveksten av sosiokulturell stedsteori

De siste tiårenes mangfold av teorier om *sted* og stedsutvikling kan forstås som en reaksjon på tidligere tiders forestillinger om forholdet mellom mennesker og steder. På slutten av 1800-tallet og begynnelsen av 1900-tallet ble geografiske områder, regioner og steder betraktet og avgrenset som nærmest unike enheter, på bakgrunn av et særpreget samspill mellom mennes-

ket (kultur) og omgivelser (natur). Man delte inn i regioner, så ulike som «orienten» og norske dalfører, som det ble antatt satte preg på befolkningens levemåter.

Denne måten å knytte mennesker til steder på ble senere kritisert for å være generaliserende og for å stigmatisere visse regioner eller folkegrupper. Den ble derfor avløst av en forskning som var mer opptatt av å komme fram til årsakssammenhengene mellom steder, eller romlige omgivelser, og menneskers aktiviteter. Ett eksempel på dette er byøkologien, som den såkalte Chicago-skolen utviklet. Her ble byer, først og fremst Chicago, studert ved hjelp av biologiske analogier og økologisk inspirerte teorier, som skulle forklare for eksempel den geografiske fordelingen av ulike etniske minoriteter. Deler av denne skolen gikk imidlertid i andre retninger og utviklet etnografiske måter å studere byliv på.

Et annet eksempel er framveksten av matematisk orienterte analysemodeller, som gravitasjonsmodellen, der man for eksempel forklarte interaksjonen mellom to steder som en funksjon av avstanden mellom stedene og stedenes tiltrekningskraft (avhengig av for eksempel innbyggertallet). I denne retningen, som går under navnet «spatial science», ble det forutsatt at mennesker handler rasjonelt og økonomisk nyttemaksimerende. Det ble imidlertid etter hvert sådd tvil om premissene for bruken av disse modellene. For eksempel skriver Dale (1994:223) at modellene ble kritisert for å bygge på altfor enkle og urealistiske antakelser om atferd, og for å ikke ha tilstrekkelig basis i empirisk eller teoretisk forskning om enkeltindividers atferd.

De teoriene som dukket opp i kjølvannet av denne kritikken, forkastet både den determinismen og verdinøytraliteten som disse modellene mer eller mindre eksplisitt la for dagen. Disse kritiske tilnærmingene la enten vekt på den strukturelle undertrykkelse som mennesker ble utsatt for, for eksempel gjennom det kapitalistiske system, eller individets rett til innflytelse og subjektets betydning for samfunnsformende prosesser. Dette inkluderte også sted og stedsutvikling. Marxister som Harvey (1973) så byer og steder, med fabrikker, arbeiderboliger, overklassestrøk, osv., som et uttrykk for, eller produkt av, det kapitalistiske system der kapitaleierne, den dominerende sosiale klassen, fikk maksimert sin profitt ved å utbytte arbeiderne.

Humanistene derimot, kritiserte dem som forsøkte å finne fram til matematiske uttrykk for sosial interaksjon i rommet, for å betrakte mennesker som mer eller mindre viljeløse objekter, eller rasjonelle og nyttemaksimerende subjekter. Tuan (1974) la vekt på menneskers personlige erfaringer og opplevelser knyttet til steder, det han kalte «sense of place». Dessuten

mente han at disse erfaringene for enkelte steder kunne summeres opp til en «spirit», eller stedsånd, og at noen steder hadde en aura frigjort fra den individuelle opplevelsen. Slik kan man forestille seg Romas gater og torg, og få en slags stedsfølelse uten å ha vært der rent fysisk. Modernitetskritikeren Relph (1976), som mente at denne stedsfølelsen og stedstilhørigheten er svært viktig for mennesker, la til at enkelte områder var blitt så preget av det han betraktet som modernismens ødslige landskap, som veier, bensinstasjoner og likeartet bebyggelse, at de var degraderte, eller «stedsløse». Arkitekturteoretikere har hatt lignende tanker, men uten å legge så stor vekt på subjektets opplevelser. Norberg-Schulz (1980) skrev om stedstap, som et uttrykk for at steder kunne være på vei bort fra sin opprinnelse, fra sitt «genius loci».

De marxistiske og humanistiske tilnærmingene la grunnen for utviklingen av en rekke andre måter å forstå forholdet mellom mennesker og steder på, som har det fellestrekk at de verken legger ensidig vekt på strukturenes betydning eller på individenes forestillinger. Det er disse perspektivene sosiokulturelle stedsanalyser er inspirert av. For det første kan steder betraktes som *sosiale settinger*, eller *lokaler*, som preges av de aktiviteter som foregår, og som samtidig setter preg på disse aktivitetene. Giddens (1984) framhever at et sted, eller et «lokale», har en nærmest uforanderlig materiell fasthet, som gjør at det kan beskrives i forhold til sine fysiske karakteristika, og samtidig har det egenskaper knyttet til menneskers *bruk* av stedet. Steder blir til i en vekselvirkning mellom struktur og individ, en dualitet.

Steder kan for det andre betraktes som representasjoner, eller forestillinger og fortellinger som blir presentert og sirkulerer mellom mennesker og i en offentlighet. Media er én «produsent» av slike representasjoner, reklamebransjen en annen. Det skapes «bilder» av steder, som igjen har betydning for hvordan mennesker forholder seg til disse stedene. Steder kan karakteriseres, lovprises og stigmatiseres på måter som fundamentalt endrer vår praksis overfor dem. Eksempel: En forestilling om kriminalitet på et sted skaper ikke bare frykt, men gjør at mennesker unngår stedet, i hvert fall på visse tidspunkter. Slike representasjoner kan også påvirke oppfatningen av hvem som hører til og hva som «kan» gjøres på steder, og dermed bidra til inklusjon og eksklusjon av sosiale grupper og aktiviteter. Cresswell (1996) peker på at noen mennesker og praksiser er «in place», mens andre er «out of place». Ett eksempel på det siste er «skaternes» bruk av rådhusplassen i Oslo, der byrådspolitikere flere ganger har forsøkt å vise disse ungdomsgruppene bort fra et byrom som må betraktes som offentlig og dermed allment tilgjengelig.

Representasjoner som får stor allmenn oppslutning og gjennomslagskraft, kalles *myter*. Myter er ikke riktige eller gale, men utbredte og stereotypifiserende forestillinger om et sted. En myte har dessuten ofte et mytisk motstykke, slik at for eksempel anti-urbane myter støtter seg på pro-rurale myter. Et eksempel på en geografisk myte er «sørlandsidyll», som ikke er knyttet til ett sted, men en region med mange steder, og som paradoksalt nok brukes om steder utenfor denne regionen. Derfor er det nok få som blir overrasket over at tettstedet Drøbak i Akershus, med sine hvite trehus ved fjordkanten, kalles en sørlandsidyll. Representasjoner og myter kan også brukes stigmatiserende, som når Aftenposten (<http://oslopuls.no/nyheter/article1450916.ece?service=print>) betegner området rundt det snart utvidede IKEA og nybygget til Smart Club på Slependsen i Asker kommune, for «vestkantens Alnabru».

Representasjoners betydning tillegges særlig stor betydning av dem som ser bort fra at det finnes en objektiv sannhet om steder, og som presiserer at all at kunnskap om steder er kontekstuell og gjenstand for maktutøvelse. I dette perspektivet er steder sosiokulturelt mangesidige og kontinuerlig i endring. Massey (1993) framhever at steder er åpne, dynamiske og gjensidig avhengig av hverandre, og at steder og mennesker er gjensidig konstituerende. Åpenheten innebærer at steder er gjenstand for ulike typer drivkrefter og gjennomstrømmet av ulike grupper av mennesker med ulike erfaringer og interesser. Steder blir betraktet som sosiale konstruksjoner, altså noe som blir til gjennom menneskers forestillinger, praksis og sosiale interaksjon.

Det er de dominerende forestillingene og fortellingene som danner et sted, og derfor har noen vært opptatt av hvem som har makt til å forme disse forestillingene og utvikle diskurser som legger føringer for hvordan steder skal forstås og «brukes». Ett eksempel er Valentines (1996) forskning på voksne autoriteters definering av hvilke praksiser som er akseptable for barn og ungdom i offentlige rom. for Et annet eksempel er profesjonsdiskurser innenfor arkitektur- og planleggingsfag, der (fag)språket brukes til å definere hva som er gyldig kunnskap om steder og stedsutvikling, med andre ord hva som er problemene på et sted og hvordan de skal løses gjennom planlegging og utbygging. I dette perspektivet vil man forsøke å avdekke og dekonstruere de dominerende diskursene, analysere maktrelasjonene som ligger til grunn for dem og finne fram til alternative diskursive ståsteder og grupper som holdes utenfor planleggingsprosessene.

Selv om arbeidet med å utvikle sosiokulturelle stedsanalyser først og fremst er inspirert av samfunnsteoretikere som ser på steder som åpne, flyktige og gjenstand for sosiale konstruksjoner, er det viktig å huske på at det

må en viss «fasthet» og stabilitet til for at mennesker skal kunne snakke sammen om et sted. De strukturene som ligger til grunn for denne «fastheten» er det også viktig å få avdekket, nettopp fordi de kan ha stor betydning for hvordan steder utvikles. Sosiokulturelle stedsanalyser er dermed til en viss grad preget av denne ambivalensen, samtidig som det tas avstand fra alle forsøk på å avgrense stedet objektivt, eller tillegge stedet determinerende egenskaper.

Sted, lokalsamfunn og levekår

I Norge har lokalsamfunnet tradisjonelt blitt sett på som den sunne rammen for oppvekst og hverdagsliv. Idealet var et lite og oversiktlig sted, preget av stabile og lokale sosiale relasjoner og av et normfelleskap som ga en følelse av samhold, det Tönnies kalte «Gemeinschaft». Slike steder, eller lokalsamfunn, ble betraktet som helsebringende både fordi de ikke hadde byenes miljøproblemer og fordi nettopp den sosiale kontrollen reduserte forekomsten av den kriminalitet og de sosiale problemer som florerte i byene. Det lå med andre ord en *anti-urban myte* til grunn for lokalsamfunnsidealet.

Denne anti-urbanismen har lange tradisjoner. For eksempel beskrev Wirth (1938) urbaniseringen som en prosess som eroderer samfunnets moralske orden, nettopp fordi det skjer på bekostning av lokale fellesskap. Empiriske undersøkelser har imidlertid avdekket slike stedsfellesskap også i storbyer, slik som Young og Willmott (1957) gjorde i en klassisk undersøkelse av familie- og slektskapsbånd i en arbeiderklassebydel i London.

Mye av politikken for stedsutvikling har dreid seg om å skape, i hvert fall tilnærmedesvis, slike lokalsamfunn også i storbyer. Ett eksempel er amerikaneren Perrys konsept *nabolagsenheter*, som fikk stor gjennomslagskraft i planleggingen (Hall 2002). Dette var planlagte steder eller nabolag, som i størrelse skulle tilsvare en skolekrets, fordi dette ble antatt å være den ideelle størrelsen for en rekke typer tjenester og funksjoner som skulle sikre stedets innbyggere gode levekår og livskvalitet. En stund før hadde Howard lansert sine ideer om «The Garden City» som skulle kombinere det beste fra byen (de sosiale og økonomiske mulighetene) og det beste fra landet (sollyset og den friske luften) i form av mindre byer med 32 000 innbyggere (Hall 2002). Disse idéene satte sitt preg på utbyggingen av for eksempel Oslos drabantbyer.

De negative reaksjonene på drabantbyene ble etter hvert tydeligere, og satte på begynnelsen av 1970-tallet en foreløpig stopper for denne måten å bygge på. Argumentene var blant annet at dette var dårlige *psykososiale miljøer*, som dermed ga dårlig helse. Forskere hevdet at *omgivelsene* var fremmedgjørende og skapte sosiale problemer og avvikende atferd, altså at det

Bjørvika – hvem bestemmer hvordan det skal bli? (Foto: Ø. Larsen 2006)

Sandvika – hvem bestemte hvordan det skulle bli? (Foto: Ø. Larsen 2006)

forlå en slags arkitekturdeterminisme. Dette ga grobunn for en småskala-tankegang, både når det gjelder arkitektur, bebyggelsesstruktur og stedsutvikling. Den såkalte *nærmiljøpolitikken* som vokste fram på 1970- og 80-tallet, kan sees på bakgrunn av drabantbykritikken, eller den mer generelle kritikken av modernismens byutvikling, som for eksempel Jacobs (1961) med kraft presenterte i bokklassikeren «The death and life of great American cities».

Den norske nærmiljøsatsningen innebar, ifølge Pløger (1997), en fokusering på «-miljø» framfor «nær-» og dermed en vektlegging av levekårs- og livskvalitetsaspektet ved bydeler og lokalsamfunn. Samtidig peker Pløger på at man var bekymret for at den *offentlighetsformen* som nærmiljøet representerte, med lokale møtesteder og nabolagskontakt, var i ferd med å forsvinne på grunn av storbylivets utvikling og endringer i nærmiljøenes romlige strukturer.

Hovedelementet i denne nærmiljødiskursen var at de nære fysiske og sosiale omgivelsene hadde stor betydning for menneskers liv og livskvalitet. Dette har vært gjenstand for diskusjon de siste 20 årene, i takt med at mobiliteten i samfunnet har økt. Det at menneskers hverdagspraksis og sosiale interaksjoner dekker stadig større geografiske områder, er tolket som et tegn på at nærmiljøet, eller boligens nære omgivelser, har mistet sin betydning. Dermed har også levekårs- og livskvalitetsaspektene ved nærmiljøet blitt omdiskutert. Noen har gått så langt som til å påstå at stedsbegrepet har blitt irrelevant. Andre, som Massey (1993), mener tvert i mot at sted er viktig i en globalisert verden, og at mennesker søker etter stedstilhørighet og -identifikasjon. Og Harvey (1993) peker paradoksalt nok på at den globale strømmen av mennesker og kapital gjør det nødvendig for steder å markere seg i konkurransen om mobile aktører og kapital som står friere i sine lokaliseringsvalg, men som nettopp derfor legger vekt på «stedskvalitet». Disse synspunktene ser ut til å ha vunnet terreng, og ingenting tyder på at byer eller steder går i oppløsning eller mister sin betydning, tvert i mot.

Et sosiokulturelt perspektiv på sted og stedsutvikling

Arbeidet med sosiokulturelle stedsanalyser er inspirert av den nyere stedsforskningen, men er også en reaksjon på den tradisjonelle stedsplanleggingens manglende oppmerksomhet om de sosiokulturelle sidene ved stedet. Dette kommer tydelig til uttrykk i framveksten av det Røe, Eidheim og Schmidt (2002) har kalt «tradisjonelle stedsanalyser», som er en hovedsakelig arkitektonisk og landskapsanalytisk tilnærming.

Denne typen stedsanalyser, som ble lansert av Miljøverndepartementet på begynnelsen av 1990-tallet, fikk etter hvert et stort omfang, og i 1995

var antallet stedsanalyser kommet opp i 167, ifølge Arge og Rimberg (1996). Analysene skulle sette et etterlenget søkelys på de estetiske sidene ved norske tettsteder. Derfor dreier disse analysene først og fremst om de fysiske og historiske sidene ved steder, mens sosiale og kulturelle forhold i liten grad berøres. Dette var naturligvis bevisst, og i veilederen Miljøvern-departementet ga ut i 1993 påpekes det at stedsanalysen som regel vil utgjøre en begrenset del av kunnskapsgrunnlaget for planlegging. Sosiokulturelle stedsanalyser er tenkt å være et supplement til de tradisjonelle stedsanalysene. Men denne typen analyser er ikke *begrenset til* å være et supplement til de tradisjonelle stedsanalysene. De kan brukes i flere situasjoner der det er viktig å få avdekket ulike forestillinger og diskurser om steder og å få avklart ulike aktørers ståsteder og interesser.

Mens de tradisjonelle stedsanalysene er inspirert av forestillingen om «genius loci», altså at et sted har en egenart og karakter eller identitet som kan avdekkes, vil et sosiokulturelt perspektiv ta utgangspunkt i at steder er sosiale konstruksjoner. Det betyr at et sted eksisterer ved at mennesker knytter erfaringer og mening til det, og slik dannes det forestillinger eller «bilder» av steder. Disse bildene blir til representasjoner når de bekreftes og «justeres» i kommunikasjon med andre mennesker. I dette perspektivet er noe ikke et sted før noen har tenkt på - og eventuelt fortalt noen andre om - sine stedlige erfaringer og opplevelser. For eksempel er en moltemyr ingen moltemyr før noen har «oppdaget» den og eventuelt fortalt om den til andre.

Dette innebærer også at det vil eksistere mange ulike versjoner eller representasjoner av et sted. Noen stedsrepresentasjoner vil ha en lokal forankring, som når en lokalavis skriver om et sted basert på intervjuer med lokalbefolkningen, mens andre kan «produseres» av «utenforstående», som når forfatterne av reiseguiden karakteriserer steders attraktivitet. Guidebøker, som «Lonely Planet», er storprodusenter av stedsrepresentasjoner, og bidrar til mytologisering av steder. Slike myter kan imidlertid også brytes ned ved at det fremmes representasjoner som strider mot myten, som for eksempel når det avdekkes omfattende kriminalitet og rusmisbruk blant ungdom på et sted som har blitt omtalt som en «sørlandsidyll». Et annet eksempel er filmen «LA Confidential», om korrupsjon og maktmisbruk i 1950-tallet Los Angeles, som viste den amerikanske storbydrømmens bakside. Men også enkelthendelser kan bli så kraftfulle at de blir den dominerende stedsrepresentasjonen. Dette var nok tilfelle under konflikten rundt nedleggingen av Rena kartongfabrikk, som gjorde at dette ellers «anonyme» stedet midt i Østerdalen kom i medienes kraftige søkelys. Rena ble for utenforstående synonymt med denne arbeidslivskonflikten, i hvert fall i en periode.

Når det eksisterer mange ulike subjektive meningsdannelser om og versjoner av et sted, vil det være vanskelig å snakke om én stedsidentitet. Begrepet stedsidentitet brukes ikke bare i arkitekturfaget, der det gjerne framstilles og begrunnes essensialistisk, men også i nyere samfunnsgeografisk litteratur. Det må da forstås som en dominerende myte eller «image», som for eksempel offentlige myndigheter og næringsliv ønsker å fremme. Det vil imidlertid eksistere ulike identifikasjoner med et sted, og *sted* vil være mer eller mindre viktig for en persons identitet.

Identitetskonstruksjoner har sammenheng med i hvilken del av livet hun/han har bodd på stedet, og hvor knyttet, sosialt sett, hun/han er til stedet. På grunn av økt flytting og migrasjon, vil det dessuten være naturlig å identifisere seg med flere steder. Innvandrere vil dermed, i hvert fall i en periode, kunne ha en «dobbel» identitet, som en person med en oppvekst på ett sted, men bosted på et annet. Og fordi steder er sosiale konstruksjoner, og dermed vil være forskjellige, særlig når vi snakker om ulike land, når det gjelder typer relasjoner og kulturelle normer, vil dette kunne by på problemer for innvandregrupper. Dette viser for eksempel Sandercocks (2006) forskning i en innvanderbydel i Vancouver. Denne identitetsforvirringen og følelsen av å være «out of place» på sitt nye bosted, kan påvirke menneskers livskvalitet og dermed helse i utvidet forstand.

Stedsrepresentasjoner kan altså bli allment aksepterte slik at de danner myter, men forestillinger og kunnskap om steder kan også være gjenstand for maktutøvelse. Dette er en viktig del av et sosiokulturelt perspektiv på sted og stedsutvikling. Det dannes stedsdiskurser som representerer språklige praksiser og kunnskap om sted(er) og stedsutvikling. Noen stedsdiskurser blir dominerende fordi de aktørene som definerer hva som er gyldig kunnskap om et sted, har posisjon til å gjøre det. En slik dominerende stedsdiskurs var «urbaniseringen av Sandvika», som ble fremmet av en allianse bestående av aktører fra kommunens planleggingsmyndighet, innleide arkitekter og private utbyggere og entreprenører (Røe, Eidheim og Schmidt 2002). I et sosiokulturelt perspektiv er det viktig å avdekke, dekonstruere og finne ut av hvem som «befolker» slike diskurser. Det vil også være viktig å finne fram til motdiskurser, som representerer interesser eller kunnskap som holdes utenfor beslutningsprosessene.

Sosiokulturelle stedsanalyser metodologi

Sosiokulturelle stedsanalyser representerer altså et annet teoretisk perspektiv og en annen tilnærming til studiet av steder og stedsutvikling enn de tradisjonelle stedsanalysene. Dette innebærer dermed også en annen type undersøkelser eller forskning. Denne forskjellen kommer klart fram når

ulike elementer i de to analysetypene sammenlignes, slik som tabell 1 oppsummerer.

Den eksplorative metodologi, eller undersøkelsestype, som det sosio-kulturelle perspektivet innebærer, dreier seg altså om å kartlegge og forstå steders mangfold av ståsteder, interesser og forestillinger, og samtidig avdekke dominerende representasjoner og diskurser. Dette vil kunne gi innsikt i sammenhengene mellom sosial praksis og meningsdannelse, og en bedre forståelse av både drivkreftene bak og konsekvensene av stedsutvikling. Sentrale spørsmål er hvordan profesjonelle aktører forstår stedets materielle og sosiale strukturer, hvordan denne forståelsen omsettes til handling (i form av planlegging, eiendomsutvikling, prosjektering og utbygging), hvordan aktører i sivilsamfunnet forstår stedet og posisjonerer seg i forhold til framtidig stedsutvikling, og hvilke idealer og verdier ulike aktørgrupper orienterer seg etter.

Denne typen problemstillinger kan belyses gjennom en analyse som gjør bruk av ulike kvalitative samfunnsvitenskapelige metoder. Det vil for det første ofte være nødvendig å innhente og analysere et spekter av skriftlige eller visuelle kilder. Dette kan være saksdokumenter, avisartikler, nettsider, statistikk, litteratur og film. Slike kilder vil kunne gi et inntrykk av bredden og eventuelt sammenfallet mellom stedsrepresentasjoner, men man må samtidig vurdere under hvilke forutsetninger og i hvilken sosio-kulturelle kontekst disse representasjonene er produsert.

For det andre vil det i mange tilfeller være fruktbart å gjøre observasjoner på stedet, først og fremst av stedets offentlige og halvoffentlige rom og de praksiser som utspilles der. Det kan også gjøres observasjoner på møter eller arrangementer som er initiert av offentlige myndigheter eller sivilsamfunnsaktører. For å få dypere innsikt i hverdagslivets sosiale praksiser og i sivilsamfunnet på stedet, er det imidlertid nødvendig med deltakende observasjon. Det innebærer å delta aktivt i organisasjoner og gjøremål som setter sitt preg på stedet, og dermed bygge sosiale relasjoner, noe som er tidkrevende og derfor i de fleste tilfeller trolig ikke vil kunne prioriteres.

Til sist vil det nesten alltid være nødvendig å intervju representanter for ulike aktørgrupper. Man kan her skille mellom informantintervjuer, der det primære er å innhente saksopplysninger og formell informasjon, og dybdeintervjuer, der målet er å danne seg et bilde av personens kulturelle meningsdannelse knyttet til ståsteder, interesser og praksis. Det kan også være aktuelt å gjøre gruppeintervjuer i tilfeller hvor det er viktig å innhente opplysninger og erfaringer fra en rekke aktører, eller hvis man ønsker å bruke gruppedynamikken til å få fram erfaringer og interesser som ikke nødvendigvis avdekkes i et ordinært intervju.

Tabell 1: Noen forskjeller mellom et tradisjonelt stedsanalysekonsept og et konstruktivistisk konsept (Røe, Eidheim og Schmidt 2002:29)

«Tradisjonelle» stedsanalyser	Sosiokulturelle stedsanalyser
Essensialistisk tenkning og forståelse	Konstruktivistisk tenkning og forståelse
Steder forstås med utgangspunkt i det fysiske og materielle rom	Steder forstås med utgangspunkt i menneskelige aktører, sosial mening, sosiale funksjoner og sosiale rom
Hovedsakelig ekspertbasert kunnskap	Kunnskap hentes fra ulike sosiale ståsteder
Fysiske forhold	Sosiale, kunnskapsmessige og kulturelle forhold
Normative premisser: Normer og verdier er i stor grad bestemt a priori	Relativistiske premisser: Normer og verdier er noe som må undersøkes konkret
Systemperspektiv: Erfaringer med og bruken av rommet forstås ut fra en samfunnsmessig orden	Subjektivt perspektiv: Sosial mening om og bruk av fysisk rom forstås ut fra aktørers livsforhold og livssituasjon
Deltagelse, medvirkning og makt blir et spørsmål om prosedyre	Deltagelse, medvirkning og makt blir gjenstand for undersøkelse
Empiri genereres ved deduktiv metodologi	Empiri genereres ved eksplorerende metodologi

Konkluderende betraktninger

Så er spørsmålet hvordan sosiokulturelle stedsanalyser kan bidra til utviklingen av «levelige» steder, altså steder som fremmer befolkningens livskvalitet. Som vist, dreier denne typen analyser seg om å avdekke ulike forståelser av sted og stedsutvikling, og hva som ligger til grunn for disse. Dermed kan sammenhengene mellom mening og praksis forstås bedre. Det kan argumenteres for at denne kunnskapen om et sted kan ha en verdi i seg selv, som en slags «lokalkulturell kapital». Men i denne artikkelen fokuseres på en mer direkte anvendelse.

Sosiokulturelle stedsanalyser kan for det første brukes i strategisk planleggingsarbeid, der det er viktig å få avklart ulike aktørers ståsteder og interesser. En bedre kjennskap til et steds sosiale og kulturelle kompleksitet og mangfold vil kunne gi et tydeligere bilde av hvilke utfordringer man står overfor i et planleggingsprosjekt, som for eksempel i planleggingen av en ny «bydel» som Bjørvika i Oslo. Denne kunnskapen vil også kunne kaste lys over mer generelle spørsmål, hvor noen av de viktigste er hvilke *sosiokulturelle drivkrefter som ligger bak stedsutviklingen*, og hvilke *sosiale og kulturelle konsekvenser stedsutviklingen kan få*.

Analyseformen kan også brukes i arbeidet med å endre steders «image». Her vil det også være viktig å få avklart ulike erfaringer og interesser, slik at det ikke blir en for stor «mismatch» mellom på den ene siden myndigheter og næringslivets stedsmarkedsføring, og på den andre siden de lokalt funderte stedsrepresentasjonene. Dessuten vil en prosess som bringer de ulike forståelsene fram i lyset, og som håndterer dem kommunikativt, oppleves som mer demokratisk av byens befolkning.

En annen side ved sosiokulturelle stedsanalyser er at de vil trekke inn kunnskapen til aktører som vanligvis står utenfor de etablerte innflytelses- og beslutningsarenaene. Dette vil kunne bidra til å sette søkelyset på levekårsproblemer som ikke nødvendigvis avtegner seg i offentlig statistikk eller offentlige utredninger. Denne typen subjektive levekårsundersøkelser kan supplere såkalte objektive levekårsundersøkelser.

Sosiokulturelle stedsanalyser kan med andre ord både anvendes for å få fram kunnskap om stedet, forstått som en sosial konstruksjon og et produkt av samfunnsutviklingen, og til å få til mer inkluderende planleggings- og beslutningsprosesser. Mer kunnskap vil kunne gjøre grunnlaget for beslutninger som gjelder befolkningens levekår og livskvalitet bedre, og mer inkluderende prosesser vil gi befolkningen en opplevelse av at deres livsverden teller.

Litteratur

- Arge N. og Rimberg R. Vakre og mer funksjonelle steder. Evaluering av Miljøverndepartementets arbeid med stedsforming. *Plan* 5/1996:24-27.
- Cresswell T. *In place/out of place: Geography, ideology and transgression*. Minnesota: University of Minnesota Press, 1996.
- Giddens A. *The constitution of society*. Cambridge: Polity Press, 1984.
- Hall P. *Cities of tomorrow*. Oxford: Blackwell, 2002.
- Harvey D. From space to place and back again: Reflections on the condition of postmodernity. I J. Bird (red.) *Mapping the futures. Local cultures, global change*. London: Routledge, 1993.
- Harvey D. *Social justice and the city*. London: Edward Arnold, 1973.
- Jacobs J. *The death and life of great American cities*. New York: Vintage, 1961.
- Massey D. (1993) Power-geometry and the progressive sense of place. I: Bird J., Curtis B., Putnam T., Tickner L. (red.). *Mapping the futures – Local cultures, global change*. London: Routledge, 1993:59-69.
- Norberg-Schulz C. *Genius loci: Towards a phenomenology of architecture*. New York: Rizzoli, 1980.
- Pløger J. *Byliv og modernitet – mellom nærmiljø og urbanitet*. NIBRs pluss-serie 1-97. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning, 1997.
- Relph E. *Place and placelessness*. London: Pion, 1976.
- Røe, P. G., Eidheim, F. og Schmidt, L. *Sandvika i støpeskjeen. En sosiokulturell studie av stedsutvikling*. NIBR-rapport 2002:14. Oslo: Norsk institutt for by- og regionforskning, 2002.